

QANDHOYINKA DHIIGBAXA FAYRAS

Ereyga qandho dhiigbax fayras (viral hemorrhagic fever) (VHF) waxa loola jeedaa koox cuduro ah oo ay sababaan dhawr bahood oo kala duwan oo ah fayrasyo. Inkasta oo qaar ka mid ah fayrasyada qandhooyinka dhiigbaxu ay sababi karaan cudur khafiif ah, haddana qaar badan ayaa sababi kara cudur daran oo nolosha halis galin kara.

Cudurada VHF waxa sababa afar bahood oo kala duwan oo ah fayrasyo: ariinafayras (arenaviruses), fiilofayras (filoviruses), bunyafayras (bunyaviruses) iyo falaafifayras (flaviviruses). Fayras kastaa waxa uu kuwa kale la wadaagaa tiro ah aastaamo:

- Noolaanshahoodu waxa uu ku xidhan yahay xayawaan ama cayayaan ay hoy ka dhigtaan, kaasoo la yidhaahdo kayd dabiici ah.
- Fayrasyadaasi waxay jogoraafi ahaan ku kooban yihiin aaggaga ay ku nool yihiin xawayanka ama cayayaanka hoyga u ahi.
- Bini'aadanku kayd dabiici ah uma aha mid ka mid ah fayrasyadaa. Bini'aadanka waxa cudur soo gaadhaa marka ay la kulmaan noole kale oo hoy ah qabana fayrasyadaa. Hase yeeshee, ka dib marka noolaha hoyga ahi uu si shil ah bini'aadanka ugu soo tabiyo fayraska, waxa dhacda in bini'aadanku isku tabin karo fayraska.
- Dhacdooyin ama faafid ah qandhooyinka dhiigbaxa ee ay sababeen fayrasyadaasi waxay si aan joogto ahayn u dhacaan hadba mudo ka dib. Dhacdooyinkaa faafidda ah si fuduf looma sii saadaalin karo.
- Marka laga reebo dhawr yar oo gaar ah, ma jирто wax lagu bogsiiyo ama dawo jirta oo lagu daweeyo cudurada VHF.

Marmar dhif ah fayrasyo kale iyo bakteeriya ayaa sababi kari kara qandhada dhiigbaxa; ; tiifowga kaynta (scrub typhus) ayaa tusaale u ah.

Noocyada VHF waxa ku jira:

- Maskax bararka shilintu sido
- Cilada sambabka ee Hantafayras (Hantavirus pulmonary syndrome)(HPS)
- Qandhada Dooxada Rift (Rift Valley fever)
- Qandhada Dhiigbaxa ee Iboola (Ebola hemorrhagic fever)

Qaadista

Fayrasyada VHF waa qaar u gaar ah nooleyasha qaarkood, taasoo macnaheedu yahay inay si dabiici ah ugu nool yihiin xayawaan ama cayayaan ay hoy ka dhigteen. Waxay si buuxda ugu xidhan yihiin xawayanka ama cayayaanka hoyga u ah xagga tarankooda iyo jiritaankooda guud. Inta badan, qaniineyaasha sida jiirka iyo cayayaanka (sida shilinta iyo kaneecada) ayaa hoyga ugu weyn u ah fayrasyada sababa cudurada VHF.

Qaniineyaasha ay ka mid yihiin jiirka naaso-badane (multimammate rat), jiirka cudbida (cotton rat), jiirka deerada (deer mouse), jiirka guriga (house mouse) iyo qaniineyaasha kale ee miyiga ayaa tusaale u ah noole hoy u ah fayrasyadaa. Shilinta iyo kaneecada ayaa iyaguna gudbiyeaal u ah cudurada qaarkood. Hase yeeshee lama yaqaano hoyga fayrasyada qaarkood; waxa kuwaa tusaale la yaqaan u ah fayrasyada Iibola (Ebola) iyo Marburg.

Fayrasyada sababa cudurada VHF waxa laga heli karaa adduunka oo dhan. Sababta oo ah fayras kastaa wawa uu gaar u yahay hal ama in ka badan oo ah noole uu hoy ka dhigtay, waxa dhacda in fayraska iyo cudurka uu sababo caadi ahaan lagu arko kaliya meesha uu ku nool yahay noolaha hoyga u ahi. Nooleyasha hoyga fayraska u ah qaarkood waxay ku nool yihii meelo kooban joqoraafi ahaan; sidaa daraadeed halista in la qaado cudur ah VHF oo ay sababaan fayrasyadaasi waxay ku kooban tahay meelaha kaliya. Hase yeesh nooleyasha hoyga u ah fayrasyada qaarkood waxay ku kala baahsan yihii qaaradaha, sida qaniineyasha xambaarsan fayrasyada sababa qandhada dhiigbaxa ee leh ciladda sambabka (hantavirus pulmonary syndrome) (HPS) oo laga helo Waqooyiga iyo Koonfurta Ameerika ama qaniineyasha xambaarsan fayrasyada sababa qandhada dhiigbaxa ee leh ciladda kalyaha (HFRS) oo laga helo Yurub iyo Aasiya. Wawa kale oo jira nooleyaa hoy fayras u ah oo ku baahsan ku-dhawaad dunida oo dhan, sida jiirka caadiga ah, kaasoo sidi kara fayraska Seoul, oo sababa HFRS. Sidaa daraadeed, bini'aadanku waxay qaadi karaan HFRS meel kasta oo laga helo jiirka caadiga ah.

Inkastoo caadi ahaan dadku ka qaadi karaan kaliya meelaha uu noolaha hoyga fayraska u ahi ku nool yahay, waxa marmarka qaarkood dhacda in qofka uu cudur qaadsiiyo noole fayras hoy u ah oo laga soo dhoofiyay dhulkii uu u dhashay. Tusaale ahaan, faafidii ugu horeysay ee qandhada dhiigbaxa Marburg ee ka dhacday Marburg iyo Frankfurt, wadanka Jarmalka, iyo Yogoslaifiya waxay dhacday markii shaqaale shaybaadh ay gacmaha ku taabteen daayeer la soo dhoofiyay oo qaba fayraska Marburg. Marmarka qaarkood waxa dhacda in qofku uu cudurka ka qaado meel uu fayrasku si dabiici ah u joogo ka dibna uu qofkaasi safar gal. Gaar ahaan haddii uu fayrasku yahay nooc bini'aadanku wada-xidhiidh isugu tabin karaan, waxa dhacaysa in qofka socotada ahi uu cudurka sii qaadsiiyo dad kale. Tusaale ahaan sannadkii 1996, xirfadle caafimaad oo daweynayay bukaan qabay qandhada dhiigbaxa ee Iibola gudaha wadanka Gaaboon ayaa isaga oo aan ogay qaaday cudurka. Markii wakhti dambe uu u safray Koonfur Afrika ee cisbitaal lagaga daweyay cudurka Iiboola, waxa dhacday in fayraski u gudbay kalkaaliso. Kalkalisadii way jiratay ka dibna way dhimatay. Sababtoo ah dad intii ka tiro badan ayaa sannad walba safar gala, waxa jirta in faafidda cuduradaasi ay soo noqonayaan halis soo kordhaysa oo lagu arkayo meelo ay dhif ku ahaan jireen ama aan laguba arki jirin wakhtigii hore.

Fayrasyada sababa qandhada dhiigbaxa waxay bini'aadanka u soo gudbaan marka dhaqdhaqaqa nooleyasha hoyga u ah fayraska ama nooleyasha gudbiyaha ah iyo bini'aadanku is dhexgalaan. Fayrasyada ay sidaan qaniineyasha hoyga u ah fayrasyada waxay u soo gudbaan bini'aadanka marka bini'aadanku taabasho la yeesho kaadida, saxarada, candhuufa ama dheecaanada kale ee qaniineyasha cudurka qaba. Fayrasyada la xidhiidha cayayaanka gudbiyeyasha u ah fayraska waxay bini'aadanka ku soo fidaan marka kaneeco ama shilin sida fayraska ay qofka qaniinto ama marka qofku burburiyo shilin. Hase yeesh, waxa dhici karta in cayayaanka gudbiyaha ah qaarkood ay fayraska ku fidhiyan xayawaanka sida xoolaha nool. Ka dibna bini'aadanku waxay qaadaan cudurka marka ay dhaqaaleeyaan xoolaha ama qowracaan.

Fayrasyada qaarkood ee sababa qandhada dhiigbaxa waxay ku fidi karaan bini'aadanka marka hal qof oo ugu horeeyay cudurka qaadsiiyo qof kale. Wawa kuwaalisaale u ah fayrasyada qandhada dhiigbaxa ee Iiboola (Ebola), Marburg, Lassa iyo Crimean-Congo. Noocan ah isu-gudbinta labaad ee fayraska waxa uu ka yimaada xidhiidh dhawaansho leh oo lala yeesho qofka cudurka qaba ama dheecaanka jidhka ee qofka ama waxa uu ku iman karaa si dadban marka la taabto alaab ku wasakheysan dheecaanada jidhka ee qofka qaba cudurka. Tusaale ahaan, siringeyaasha iyo irbadaha wasakheysan ayaa qayb weyn ka qaataf fidinta faafiddii qandhooyinka dhiigbaxa Iiboola (Ebola) iyo Lassa.

Calaamadaha

Calaamadaha iyo tilmaama gaarka ahi hadba waxay ku xidhan yihii nooca fayraska VHF, laakiin caalamadaha iyo tilmaamaha hore waxa ku jira qandho sare, daal, dawakh, xanuun muruqyada ah, iyo awood-dari. Dadka uu soo qaaday xaalad daran oo ah VHF waxa badanaa lagu arkaa dhiigbax ah maqaarka hoostiisa, xubnaha gudaha iyo daloolada dabiiciga ah ee qofka sida afka, indhaha ama dhagaha. Inkasta oo ay ka dhiigbaxi karaan meelo

badan oo jidhka ah, haddana waa dhif in bukaanku u dhinto dhiig ka lumay. Bukaanka aad u jiran waxa kale oo lagu arki karaa dawakh, habka dareemeyaasha oo si khaldan u shaqeeyaa, kooma, isku-darsan iyo qalal. Noocyada VHF waxa lala xidhiidhayay inay keenaan hawlgab kalyo.

Ka-hortagga

Marka laga reebo qandhada hurdiga ama jaale ah (yellow fever) iyo qandhada dhiigbaxa ee Argentiina, **ma jiro talaal** lagaga badbaadi karo cuduradaa. Sidaa daraadeed, waa in hawla ka-hortaggu xooggooda la isugu geeyo sidii la iskaga ilaalin lahaa xidhiidh lala yeesho nooleyaasha hoyga u ah fayrasyadaa. Haddii hababka ka-hortaggu shaqeyn waayaan oo uu cudur VHF qof ku dhaco, waa in xoogga la saaro sidii loo joojin fidis dheeraad ah oo qofku dad kale u gudbiyo fayraska haddii taasi dhici karto.

Marka nooleyaasha hoyga u ah fayrasyada ee xambaarsan fayrasyada qandhada dhiigbaxu ay yihiin qaniineyaal sida jiirka oo kale, waa in hawla ka-hortagga cudurka lagu daro:

- Yareynta tirada qaniineyaasha.
- Qaniineyaasha oo laga ilaaliyo inay soo galaan ama ku noolaadaan guryaha ama goobaha shaqada.
- Dadka oo lagu dhiirigaliyo inay si amaan u nadiifiyan buulasha iyo saalada qaniineyaasha.

Marka fayrasyada qandhada dhiigbaxa ay fidiyaan cayayaan xambaarsan fayrasyada, hawla ka-hortagga waxa badanaa la isugu geeyaa sidii cayayaanka looga yareyn beesha oo dhan. Waxa kale oo dadka lagu dhiirigaliya inay isticmaalaan cayayaan erye, dhar haboon, maro-kaneecoojin, shabagga daaqadaha iyo wixii kale ee ka celinaya in cayayaanku qaniino.

Marka ay jiraan fayrasyada qandhada dhiigbaxa oo qofku u tabin karo dadka kale, habka ugu muhiimsan ee lagu yareyn karo fidista cudurku waxa weeye iyada oo la iska ilaaliyo xidhiidh dhawaansho jidhka ah leh oo lala yeesho dadka cudurka qaba iyo dheecaanada jidhkooda. Kalkaalinta leh caqabaqo ama hababka yareynta faafista cudurka waxa ka mid ah dadka cudurka qaba oo la takooro iyo xidhashada dhar badbaadin leh. Talooyinka kale ee yareynta fidista cudurka waxa ka mid ah isticmaalka saxda ah, jeermi-tirka iyo tuurista qalabka lagu isticmaalay daweynta ama daryeelistaa bukaanka qaba VHF, sida irbadaha iyo heerkulbeegyada.

Daweynta

Bukaanka waxa la siiyaa daryeel taageero ah, laakiin, guud ahaan, ma jirto daweyn ama dawo bogasho leh oo loo hayo cudurada VHF.

Wixii ah war dheeraad ah, wac North Dakota Department of Health (Waasaaradda Caafimaada ee Waqooyiga Dakota) oo leh lambarka 701.328.2378.